

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 342.95 (477)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВ ДЕЯКИМИ ОРГАНАМИ

Бондар Валерія Валеріївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

В даній статті висвітлено діяльність органів, які уповноважені чинним законодавством розглядати справи про адміністративні проступки.

Органи (посадові особи), уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення, зазначені в розділі III ст. 213 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [3, с. 160].

Таке розмаїття пояснюється великою кількістю адміністративних проступків, які посягають на різні сфери суспільних відносин. Органи (посадові особи), розглядаючи окремий адміністративний проступок, повинен уявляти специфіку відносин, що стосуються справи. Наприклад, логічним є той факт, що справи, які пов'язані з порушенням порядку та умов ведення насінництва, розглядають органи державного контролю в насінництві. Це розмежування компетенцій про розгляд адміністративних правопорушень між органами адміністративної юрисдикції дозволяє на законних підставах кваліфіковано, ефективно та оперативно прийняти рішення по справ.

Ключові слова: посадові особи, компетентні органи, адміністративні проступки, прийняття рішень.

ОСОБЕННОСТИ РАССМОТРЕНИЯ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ДЕЛ НЕКОТОРЫМИ ОРГАНАМИ

Бондарь Валерия Валериевна,
кандидат юридических наук,
доцент кафедры общеправовых и социально-гуманитарных дисциплин
(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

Освещена деятельность органов, которые уполномочены действующим законодательством рассматривать дела об административных проступках.

Органы (должностные лица), уполномоченные рассматривать дела об административных правонарушениях, указаны в разделе III ст. 213 Кодекса Украины об административных правонарушениях (КУпАП) [3, с. 160].

Такое разнообразие объясняется большим количеством административных проступков, которые посягают на разные сферы общественных отношений. Органы (должностные лица), рассматривая отдельный административный проступок, должны представлять специфику отношений, которые относятся к делу. Например, логичным есть тот факт, что дела, которые связаны с нарушением порядка и условий ведения семеноводства, рассматривают органы государственного контроля в семеноводстве. Такое разграничение компетенций, при рассмотрении административных правонарушений, между органами административной юрисдикции позволяет на законных основаниях квалифицированно, эффективно и оперативно принимать решения по делам.

Ключевые слова: должностные лица, компетентные органы, административные проступки, принятия решений.

THE FEATURES OF ADMINISTRATIVE CASES OF SOME BODIES

Bondar Valeriya V.,
candidate of law sciences,
assistant professor of general legal and socio-humanitarian disciplines,
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

It was elucidated the activities of bodies which are authorized by the current legislation to consider cases on administrative offenses.

Bodies (officials) authorized to consider cases on administrative offenses specified in Section III. 213 of the Code of Ukraine on Administrative Offences [3, art. 160].

This diversity is explained by the large number of administrative offenses that infringe on different areas of public relations. Bodies (officials) considering separate administrative offense, should represent the specific relationship which concern to the case. For example, logical is the fact that the cases related to the infringement procedure and conditions for seed production, considering the state control bodies in the seed. This delimitation of competences between administrative offenses by administrative jurisdiction allows legally qualified, effectively and promptly take action on cases.

However, the list of bodies that have the right to consider cases on administrative offenses, has negative points.

They are related to the fact that the administrative jurisdiction bodies are in constant dynamics (they are reorganized, changed, their powers simplify, etc.) which requires appropriate amendments to the law on administrative responsibility, namely Chapter 17 of the Code of Ukraine on Administrative Offences. This dynamic of legislation on administrative liability affects the level of law and order in Ukraine.

Most cases of administrative offenses, as the analysis of legislation and practice, the competent authorities shall consider (both territorial and sectoral) lower hierarchical level (mainly at district, city) are not subordinated to each other. That is the existing conditions for the existence of horizontal connections – the same level and the lack of legal subordination. That is why the essential role play the horizontal communication between agencies that make up the

system of administrative jurisdiction of Ukraine. With the help of these connections the authorities of various departments are combined in a single system.

Key words: officials, competent authorities, administrative offenses, decision-making.

Постановка проблеми. Перелік органів, які наділені правом розглядати справи про адміністративні правопорушення, має ряд негативних моментів. Вони пов'язані з тим, що органи адміністративної юрисдикції перебувають у постійній динаміці (реорганізуються, змінюються, спрощується їх повноваження тощо), що потребує внесення відповідних змін до законодавства про адміністративну відповідальність, а саме в главі 17 КУпАп. Така динамічність законодавства про адміністративну відповідальність впливає на рівень законності та правопорядку в Україні.

Актуальність. Застосовувати норми адміністративного права по одній і тій самій справі можуть декілька правозастосовних органів. Нерідко одна справа передається від одного органу до іншого, при чому кожен із них виконує лише дії, що входять до його компетенції. Органи (посадові особи), уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення, зазначені в розділі III ст. 213 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [3, с. 160].

Таке розмаїття пояснюється великою кількістю адміністративних проступків, які посягають на різні сфери суспільних відносин. Органи (посадові особи), розглядаючи окремий адміністративний проступок, повинен уявляти специфіку відносин, що стосуються справи. Наприклад, логічним є той факт, що справи, які пов'язані з порушенням порядку та умов ведення насінництва, розглядають органи державного контролю в насінництві. Це розмежування компетенцій про розгляд адміністративних правопорушень між органами адміністративної юрисдикції дозволяє на законних підставах кваліфіковано, ефективно та оперативно прийняти рішення по справ.

Однак, даний перелік органів, які наділені правом розглядати справи про адміністративні правопорушення, має і негативні моменти. Вони пов'язані з тим, що органи адміністративної юрисдикції перебувають у постійній динаміці (реорганізуються, змінюються, спрощується їх повноваження тощо), що потребує внесення відповідних змін до законодавства про адміністративну відповідальність, а саме в главі 17 КУпАп. Така динамічність законодавства про адміністративну відповідальність впливає на рівень законності та правопорядку в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі питання зазначеної нами проблеми висвітлювались у наукових працях в галузі теорії управління та адміністративного права – В.Б. Авер'янова, В.С. Анджієвського, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурки, Д.М. Бахраха, Ю.П. Битяка,

І.П. Голосніченка, М.І. Єропкіна, В.К. Колпакова, В.В. Конопльова. Але детального дослідження цієї теми в Україні не проводилось.

Метою статті є встановлення та розгляд компетентних державних органів влади, які уповноважені чинним законодавством України розглядати справи про адміністративні проступки, а також визначення можливих шляхів удосконалення адміністративної відповідальності.

Результати дослідження. Для забезпечення обґрунтованого, справедливого притягнення правопорушника до адміністративної відповідальності та накладення адміністративного стягнення велике значення має з'ясування кола державних органів (посадових осіб), які компетентні розглядати та приймати рішення по справах про адміністративні правопорушення.

Відповідно до чинного законодавства України, застосовувати норми адміністративного права по одній і тій самій справі можуть декілька правозастосовних органів. Нерідко одна справа передається від одного органу до іншого, при чому кожний із них виконує лише дії, що входять до його компетенції. Так, наприклад, державні інспекції та їх посадові особи виявляють правопорушення, затримують правопорушників, складають протоколи про правопорушення; інші органи, уповноважені законом, розглядають ці справи; установи банку приймають штрафні суми; судові виконавці виконують постанови про накладення адміністративного стягнення.

Залежно від ролі, змісту та обсягу повноважень, форм і методів участі органів (посадових осіб) і громадян, учасників провадження по справах про адміністративні правопорушення можна поділити на декілька груп:

1. Компетентні органи та посадові особи, які уповноважені приймати відповідні акти, складати правові документи, що впливають на справу. До таких органів та посадових осіб належать: по-перше, органи, уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення; по-друге, особи, які мають право складати протокол про адміністративні правопорушення; по-третіми, особи, які наділені правом здійснювати процесуально-забезпечувальні міри примусу.

2. Осіб, які виявляють безпосередній інтерес до справи. До них належать: по-перше, особи, яких притягують до адміністративної відповідальності; по-друге, потерпілий та його законні представники.

3. Особи та органи, які сприяють здійсненню провадження. До цієї групи учасників провадження належать: свідки, експерти, перекладачі.

Деякі вчені до цієї групи відносять також спеціалістів та понятих [1; с. 133].

У Кодексі України про адміністративні правопорушення не передбачені як учасники провадження спеціаліст та поняті, що на нашу

думку потрібно виправити. На практиці спеціаліст та поняті іноді є учасниками провадження.

4. Інші особи та органи, які сприяють виконанню постанов по справі, профілактиці адміністративних правопорушень (наприклад, громадські організації, трудові колективи, адміністрації підприємств, установ, організацій).

Органи (посадові особи), уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення, зазначені в розділі III ст. 213 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [3, с. 160].

Таке розмаїття пояснюється великою кількістю адміністративних проступків, які посягають на різні сфери суспільних відносин. Органи (посадові особи), розглядаючи окремий адміністративний проступок, повинен уявляти специфіку відносин, що стосуються справи. Наприклад, логічним є той факт, що справи, які пов'язані з порушенням порядку та умов ведення насінництва, розглядають органи державного контролю в насінництві. Це розмежування компетенцій про розгляд адміністративних правопорушень між органами адміністративної юрисдикції дозволяє на законних підставах кваліфіковано, ефективно та оперативно прийняти рішення по справ.

Однак, даний перелік органів, які наділені правом розглядати справи про адміністративні правопорушення, має і негативні моменти. Вони пов'язані з тим, що органи адміністративної юрисдикції перебувають у постійній динаміці (реорганізуються, змінюються, спрощується їх повноваження тощо), що потребує внесення відповідних змін до законодавства про адміністративну відповідальність, а саме в главі 17 КУпАп. Така динамічність законодавства про адміністративну відповідальність впливає на рівень законності та правопорядку в Україні.

Більшість справ про адміністративні правопорушення, як свідчить аналіз законодавства та практики, розглядають компетентні органи (як територіальні, так і галузеві) нижчого ієрархічного ступеня (переважно, на рівні району, міста), не підлеглі один одному. Тобто наявні умови існування горизонтальних зв'язків – однакового правового рівня та відсутності підлеглості. Саме тому суттєву роль відіграють горизонтальні зв'язки між органами, які становлять систему адміністративної юрисдикції України. За допомогою саме цих зв'язків в єдину систему об'єднуються органи різних відомств [2, с. 133].

Внутрішні зв'язки органів адміністративної юрисдикції України поділяють на горизонтальні та вертикальні.

Горизонтальні зв'язки органів досить різноманітні за своїм характером. Так, розгляд деяких видів адміністративних правопорушень здійснюється спільною юрисдикцією кількох органів (їх посадових осіб). Наприклад,

адміністративні штрафи за порушення правил користування транспортом мають право накладати, як органи пасажирського міського (міжміського) транспорту, так і працівники органів внутрішніх справ. Справи про окремі види порушень громадського порядку (наприклад, незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах) мають право розглядати як начальник органів внутрішніх справ, його заступник, так і судді (ст.ст. 44, 221, 222 КУпАП). Така взаємодія дозволяє оперативніше розглядати справи про відповідні проступки, раціонально розподіливши „навантаження” між окремими органами та посадовими особами.

Вертикальні внутрішні зв'язки в системі органів адміністративної юрисдикції України виражені менш виразно, ніж горизонтальні, й характерні, передусім, для галузевих органів, які мають яскраво виражену ієрархічну структуру (центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про пожежну і техногенну безпеку (ст. 223 КУпАП); органи державної санітарно-епідеміологічної служби (ст. 236 КУпАП) тощо. Вертикальні зв'язки інших органів зумовлені їх підлеглистю відповідним органам виконавчої влади.

Неоднорідність органів адміністративної юрисдикції та «незавершеність» вертикальних зв'язків між ними потребують створення відповідного координаційного центру, що координував би відповідний вид діяльності. Практика органів адміністративної юрисдикції слід постійно узагальнювати, аналізувати. Нині така робота ведеться, але вона має частковий характер (у порівнянні з практикою у кримінальних та цивільних справах) [1, с. 165].

Удосконалення інституту адміністративної відповідальності має здійснюватись не лише шляхом кодифікації його правових норм, а й шляхом організаційного забезпечення діяльності юрисдикційних органів.

Доцільно чіткіше розподілити ролі у самій системі органів адміністративної юрисдикції, упорядкувати інстанції, а не зв'язки між суб'єктами, які розглядають справи про адміністративні правопорушення. Чинне законодавство України досить чітко виділяє суб'єкти юрисдикції, як органи першої інстанції, через які проходить основна частина справ про адміністративні правопорушення.

Досить широкими повноваженнями наділені адміністративні комісії – колегіальні органи, що утворюються і діють при виконавчих комітетах міських (сільських, селищних) рад (ст. 218 КУпАП) [3, с. 162]. Аналіз юридичної літератури та відповідних актів дозволяє виділити ряд особливостей, притаманних юрисдикційній діяльності адміністративних комісій.

Ще у 1927 р. Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет і Раднарком УСРР видали Постанову «Про надання адміністративним органам права вживати заходів адміністративного впливу за маловажні праволомства». Згідно з цією Постановою, для звільнення судових установ від маловажних кримінальних справ і прискорення вирішення їх адміністративним органам різних рівнів було надано право вживати заходів адміністративного впливу за певні (маловажні) праволомства. Терміном «праволомства» у ті часи позначалося правопорушення [4, с. 77]. Указом Президії Верховної Ради УСРР від 6 березня 1928 року було затверджено Положення про адміністративні комісії. Сьогодні їх правовий статус закріплено в ст.ст. 214–218 КУпАП. У цих статтях зазначається, що в одному випадку вони розглядають справи, про будь-які адміністративні правопорушення, накладаючи адміністративні стягнення у вигляді штрафу (наприклад, порушення правил користування жилими будинками і жилими приміщеннями – ст. 150 КУпАП; порушення правил торгівлі на ринках – ст. 159 КУпАП), в інших – розглядають тільки певні категорії справ (наприклад, порушення правил безпеки польотів – ст. 111 КУпАП, порушення Правил охорони електричних мереж – ст. 99 КУпАП, за умови вчинення правопорушення особою).

Водночас, на практиці в діяльності адміністративних комісій при державних адміністраціях (виконавчих комітетах) міських рад щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення виявляється юридична некомпетентність її членів, які здебільшого не мають відповідної освіти. Також істотним недоліком у постановах по справах про адміністративні правопорушення є відсутність необхідних відомостей про осіб, стосовно яких розглядаються справи, неповне зазначення обставин вчинення правопорушення і підстав притягнення до адміністративної відповідальності, нечітке формулювання суті прийнятих постанов (рішень). Невиконання вимог закону щодо змісту і форм процесуальних документів, що складаються при розгляді справ про адміністративні правопорушення, нерідко тягне за собою порушення прав та інтересів потерпілих і тих, кого притягують до відповідальності.

Однією з причин незадовільного стягнення адміністративних штрафів за постановами адміністративних комісій є те, що відповідні особи рідко додержуються строків надсилання матеріалів для примусового виконання цих постанов до суду. Коли такі матеріали надходять, вони містять десятки постанов про стягнення адміністративних штрафів у примусовому порядку, по яких закінчився або закінчується строк давності притягнення до відповідальності. Така юридична безграмотність, а інколи й безвідповідальність службових осіб, при організації цієї роботи, в комісіях стає безкарністю для правопорушників.

Це трапляється тому, що виконавчі комітети рад перевантажені іншою роботою, і тому вони формально розглядають матеріали про адміністративні правопорушення.

Адміністративні комісії та виконавчі комітети рад при здійсненні юрисдикційної діяльності є практично безвідповідальними, а це не сприяє їхній зацікавленості у якісному, об'єктивному розгляді адміністративних справ. Саме тому, доцільно було б значно обмежити або навіть взагалі скасувати повноваження адміністративних комісій та виконавчих комітетів місцевих рад щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення та застосування стягнень у вигляді штрафу.

Спеціального обговорення потребує питання про адміністративно – юрисдикційні повноваження судів (суддів).

Загальне уявлення про судове провадження у справах про адміністративні правопорушення дано ще в 1861 р. У ч. 1 ст. 38 Закону України «Про судоустрій» зазначено: «Вищими судовими органами спеціалізованих судів є Вищий господарський суд України, Вищий адміністративний суд України, а також інші відповідні вищі спеціалізовані суди, що утворюються Президентом України в порядку, встановленому цим Законом». Президент України 1 жовтня 2002 року видав Указ відповідно до пункту 23 ст. 106 Конституції України, пунктів 2, 3 і 4 частини другої ст. 18, ст. 20 Закону України «Про судовий устрій України», в якому постановив: «утворити в системі судів загальної юрисдикції Вищий адміністративний суд України з місцезнаходженням його у місті Києві» [5, с. 27].

У доповідній записці про судово-поліцейський статут головнокомандуючий другим відділенням Державної Ради граф Д.Н. Блудов вказував на необхідність відмежування злочинів, підвідомчих кримінальним судам, від «поліцейських проступків», які у країнах Західної Європи розглядалися спеціальними поліцейськими суддями або адміністративними органами. 20 листопада 1864 р. було затверджено «Статут про покарання, що накладаються мировими суддями».

Статут про покарання складався із 13 глав, перша містила загальні положення (порядок заміни стягнень, обставини, що пом'якшують та обтяжують відповідальність тощо). Решта глав, що становили його Особливу частину, містила у собі склади 150 проступків, поділених, залежно від об'єкта посягання, на 12 видів: проступки, що посягають на встановлений порядок управління (гл. II, а також гл. V – порушення Статуту про паспорти), на громадський порядок (гл. III – «проступки проти благочиння, порядку та спокою»), а також проступки, передбачені у гл. X та XI, що посягають на громадський благоустрій (гл. IV), на порядок у галузі будівництва і залізничного транспорту (гл. VI), такі, що порушують правила пожежної безпеки гл. X) тощо. Статутом про покарання не були передбачені

процесуальні основи провадження по малозначних проступках (порядок накладених покарань, процедура оскарження дій мирових суддів, застосування заходів адміністративного припинення тощо) [4, с. 85].

Загалом, згідно зі Статутом кримінального судочинства (1864 рік), мировим суддям були підсудні:

1) справи про менш важливі злочини і проступки, за які законом передбачено лише такі стягнення: догану, зауваження, вплив; грошові стягнення, вища міра яких не перевищує 300 карбованців; арешт (до трьох місяців) або покарання, що його замінюють;

2) справи про злочини і проступки, за якими провадження, починалось не інакше, як за скаргами осіб, ображених, або яким завдано шкоди, може бути припинено примиренням;

3) справи про крадіжки, шахрайства, лісові порубки, привласнення знайдених речей та інші такі злочини, вчинені особами, що підлягають за ці діяння ув'язненню у робочому домі [4, с. 79].

Одночасно, зі встановленням судового порядку одночасно розгляд справ про малозначні злочини та проступки було врегульовано низку правових актів, які передбачали адміністративний порядок розгляду та вирішення справ про певні правопорушення. Так, наприклад, Положенням про заходи щодо охорони державного порядку та громадського спокою від 14 серпня 1881 року встановлювалось, що «у місцевостях, у яких оголошено посилену охорону, права та обов'язки щодо збереження державного порядку та громадської безпеки покладаються на генерал-губернаторів, ... а в губерніях, які їм не підвідомчі – на губернаторів і градоначальників. У межах цих місцевостях згадані начальницькі особи могли: а) видавати обов'язкові постанови по предметах, що стосуються попередження порушення громадського порядку та державної безпеки; б) встановлювати за порушення таких обов'язкових постанов стягнення, що не перевищують трьохмісячного арешту або грошового штрафу 500 карбованців. Генерал-губернаторам, а в місцевостях, що їм не підлягають – губернаторам і градоначальникам надавалося право також вирішувати в адміністративному порядку справи про порушення виданих ним обов'язкових постанов» [4, с. 80].

У Директиві Раднаркому України 1926 року, наголошувалося на доцільності розробки Інструкції про порядок позачергового порушення справ про хуліганство і прискореного проведення по цих справах судового розгляду. В Інструкції Наркомюсту УРСР «Про порядок відання до суду чергових камер народного суду в справах шинкарства та хуліганства, що виникає на ґрунті пияцтва» від 15 листопада 1926 року № 11 підкреслювалося, що ці справи не вимагають обов'язкового проведення попереднього слідства і розглядаються в судах одноособово на підставі

протоколів про порушення, без виклику сторін і свідків, одразу ж після надходження адміністративної справи до судді. Інструкцією також передбачалися скорочені строки виконання постанов, прискорена стадійність провадження тощо.

Досвід показує, що судовий порядок провадження у справах про адміністративні правопорушення містить більше гарантій додержання прав і законних інтересів, ніж адміністративний. Це виправдовує тенденцію на розширення сфери юрисдикції судових органів. У судовому порядку розглядаються, як правило, складні справи стосовно визначення винності та кваліфікації дій правопорушників, що потребують, посилення та забезпечення відповідних умов дотримання законності у провадженні.

Діяльність незалежних судових органів адміністративної юрисдикції, яка має здійснюватися висококваліфікованими фахівцями, дозволить максимально забезпечити реалізацію та захист прав учасників процесу. Саме розгляд справ про адміністративні правопорушення у межах повноцінного судового процесу, з дотриманням усіх принципів правосуддя, в оптимально спрощеній формі (адміністративно-деліктний процес) дозволить забезпечити своєчасне, всебічне, повне, об'єктивне встановлення обставин кожної справи, вирішення її у точній відповідності із законодавством, забезпечення виконання прийнятої постанови про застосування адміністративного штрафу, а також виявлення причин та умов, що сприяли скоєнню адміністративних правопорушень, попередженню правопорушень, вихованню громадян у дусі законності.

Створюються об'єктивні передумови для розширення судової адміністративної юрисдикції. Однак, цей процес пов'язаний з певними труднощами: діяльність судових органів є досить кошовною, суди (переважно районі) настільки перевантажені кримінальними та цивільними справами, що на якісний розгляд справ про адміністративні правопорушення не вистачає ні часу, ні енергії.

Висновки та перспективи подальших досліджень:

- удосконалення інституту адміністративної відповідальності має здійснюватись не лише шляхом кодифікації його правових норм, а й шляхом організаційного забезпечення діяльності юрисдикційних органів;
- доцільно чіткіше розподілити ролі у самій системі органів адміністративної юрисдикції, упорядкувати інстанції, а не зв'язки між суб'єктами, які розглядають справи про адміністративні правопорушення;
- невиконання вимог закону щодо змісту і форм процесуальних документів, що складаються при розгляді справ про адміністративні правопорушення, нерідко тягне за собою порушення прав та інтересів потерпілих і тих, кого притягують до відповідальності;

- доцільно було б значно обмежити або навіть взагалі скасувати повноваження адміністративних комісій та виконавчих комітетів місцевих рад щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення та застосування стягнень у вигляді штрафу;

- одним зі шляхів подолання проблем могло б стати запровадження у сфері судочинства інституту адміністративних (громадських, поліцейських) судів, які успішно функціонують у багатьох країнах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аверьянов В. Б. Аппарат государственного управления: содержание деятельности и организационные структуры / В. Б. Аверьянов // Учеб. пос. – К. : Наук. думка, 1990. – С. 98.

2. Авер'янов В.Б. Виконавча влада і адміністративне право / В. Б. Авер'янов // Навч. посіб. – К. : Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. – С. 133–165.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : за станом на 1 груд. 2014 р. / Верховна Рада України. – Офіц.вид. – К. : Парлам. Вид-во, 2014. – 327 с.

4. Манохин В. Н., Адушкин Ю. С. Административная ответственность в СССР / В. Н. Манохин, Ю. С. Адушкин // Учеб. пос. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1988.

5. Гель А. П., Семаков Г. С. Судові та правоохоронні органи України / А. П. Гель, Г. С. Семаков // Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К. : МАУП, 2004. – С. 27–29.

6. Агапон А. Б. Административная ответственность / А. Б. Агапон // Учебник. – М. : Статут, 2000. – С. 85–86.